

Μία Χαϊντεγκεριανή Προσέγγιση Των Χαϊκού

του Δημήτρη Χωλλ

με την βοήθεια και την καθοδήγηση της Δέσποινας Καταπότη
για το μάθημα *Ανάλυση και Σύνθεση Κειμένου*

Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

2011

Περίληψη

Στο παρακάτω κείμενο, εξερευνώ την ιαπωνική μορφή ποίησης χαϊκού. Θα περιγράψω την ιστορία του, τις πολιτισμικές επιρροές του, τις γερές βάσεις του στην ιαπωνική θρησκεία και αρχαία φιλοσοφία της Άπω Ανατολής. Έπειτα θα αναλύσω κάποιες πτυχές του έργου του Γερμανού φιλοσόφου Μάρτιν Χαϊντεγκερ σχετικά με την Ύπαρξη και τον Χρόνο και θα τις συγκρίνω με τα χαϊκού και την άρχουσα φιλοσοφία τους, η οποία αγγίζει παρόμοια ερωτήματα, ψάχνοντας για σημεία τομής, ομοιότητες ή αντιθέσεις.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Τι είναι το χαϊκού;	
1.1 Ιστορία	σ.3
1.2 Γιατί στην Ιαπωνία; Χαϊκού, Σίντο και Ζεν	σ.6
2. Heidegger	
2.1 Dasein	σ.8
2.2 Being-in-the-world (Υπαρξη-στον-κόσμο)	σ.8
2.3 Χρόνος, Θάνατος, Τίποτα και Angst	σ.11
3. Χαϊκού και Heidegger	
3.1 Χαϊκού, Χρόνος, Τίποτα, Angst και Θάνατος	σ.11
3.2 Χαϊκού και Ύπαρξη-Στον-Κόσμο	σ.11
3.3 Χαϊκού και Dasein	σ.12
4. Συμπεράσματα	σ.13

1. Τι είναι το χαϊκού;

1.1. Ιστορία

Το χαϊκού (haiku, 俳句) είναι μια μορφή ιαπωνικής ποίησης η οποία είναι πλέον διάσημη σε όλο τον κόσμο για τις δομικές και νοηματικές της ιδιαιτερότητες. Μορφολογικά, αποτελείται από 17 on – το on είναι η μικρότερη ηχητική οντότητα της ιαπωνικής γλώσσας, η οποία αντιστοιχεί με ένα συλλαβικό στοιχείο kana. Τα on αποτελούνται είτε από ένα φωνήεν, είτε από ένα σύμφωνο και ένα φωνήεν (με την εξαίρεση του n), όμως μακρά φωνήεντα όπως το ō (όο) μετράνε για δύο on. Στα ελληνικά και σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, η καλύτερη μεταφορά του on είναι η συλλαβή. Επομένως, δεν θα ήταν λάθος να πούμε πως τα χαϊκού είναι δεκαεπτα-συλλαβικά. Αυτές οι δεκαεπτά συλλαβές τυπικά χωρίζονται σε τρεις στίχους, με πέντε συλλαβές στον πρώτο, επτά στον δεύτερο και πέντε ξανά στον τρίτο.

Τα παραδοσιακά χαϊκού είχαν θεματολογία βασισμένη στην φύση και στην εξύμνηση της με υπόβαθρο κάποια εποχή του χρόνου. Συγκεκριμένα, θεωρούνταν απαραίτητη η ένταξη μιας λέξης (ενός kigo) ή φράσης η οποία θα υπονοούσε ποια εποχή λάμβανε χώρα το ποίημα. Για παράδειγμα, η λέξη «τζιτζίκι» φανερώνει καλοκαίρι, «χιόνια» χειμώνα, η λέξη «κοράκια» φθινόπωρο κ.ο.κ, στα πλαίσια της ιαπωνικής κουλτούρας πάντα. Επίσης, σημαντικό χαρακτηριστικό, αν και όχι εξίσου με το μέτρο, θεωρείται και το kireji, μια λέξη ή on στο τέλος ενός των στίχων η οποία χωρίζει το ποίημα σε δύο μέρη, τονίζοντας όποια αντίθεση ή αλληλοσυμπλήρωση (ή και τα δύο) υπάρχει μεταξύ τους. Σε γλώσσες πέρα των ιαπωνικών είναι συνηθισμένο τα kireji να υποκαθιστούν σημεία στίξης όπως θαυμαστικά ή παύλες.

Ο ποιητής ο οποίος ουσιαστικά έδωσε στο χαϊκού την μορφή που ξέρουμε τώρα, μετά από εξέλιξη από άλλες μορφές ποίησης, ήταν ο Matsuo Bashō, ο οποίος έζησε τον 17ο αιώνα στην Ιαπωνία. Πριν τον Bashō υπήρχαν τα renga, μεγαλειώδη συνεργατικά ποιήματα τα οποία αποτελούνταν από δεκάδες στροφές με στίχους των 5 ή 7 on. Η πρώτη στροφή ενός renga λεγόταν hokku και είχε την τυπική δομή των χαϊκού, με την διαφορά ότι ήταν η εισαγωγή σε κάποιο μεγαλύτερο έργο. Περίπου την εποχή του Bashō άρχισαν τα hokku να συντίθενται αυτόνομα, χωρίς να είναι εισαγωγές σε κάποιο renga. Ο Bashō θεωρείται από τους πρωτεργάτες αυτού του σχίσματος και τελικά έμεινε στην ιστορία ως ο, τρόπον τινά, δημιουργός των haiku, τα οποία ακόμα και τότε αποκαλούνταν hokku.

Συνέχισαν να λέγονται έτσι μέχρι και τον Masaoka Shiki, έναν ιάπωνα κριτικό και ποιητή ο οποίος μετονόμασε τα hokku σε haiku στα τέλη του 19ου αιώνα. Αν και το haiku του Shiki αναφερόταν σε ένα διαφορετικό είδος ιαπωνικής ποίησης συγγενές των renga και των hokku, τα haikai, τελικά ο όρος haiku ήρθε και έμεινε για το είδος ποίησης με το οποίο το ταυτίζουμε σήμερα, αλλά και αντικατέστησε τον όρο hokku ως περιγραφή των μικρών, ανεξάρτητων ποιημάτων. Το διασημότερο hokku, δηλαδή haiku, του Bashō είναι το εξής:

*furuike ya
kawazu tobikomu
mizu no oto*

Δηλαδή:

*λιμνούλα παλιά
βάτραχος μέσα πηδά
ο ήχος του νερού*

Ο Bashō δίδαξε στους μαθητές του πως η στιγμή της έμπνευσης του ποιήματος, η εμπειρία, είναι πιο σημαντική από την την εντυπωσιακή ή έξυπνη γλώσσα. Ο ποιητής πρέπει να είναι

απορροφημένος στην φύση, και να μην προσπαθεί να κάνει φιγούρα μέσα από τις εκφράσεις που διαλέγει. Ο Bashō είχε μαθητές σε όλη την Ιαπωνία, και ήταν πολύ αγαπητός. Η αντιμετώπιση του προς την φύση ήταν ταπεινή και σεβάσμια. Έλεγε: «Πήγαινε στο πεύκο αν θέλεις να μάθεις για το πεύκο, ή στο μπαμπού αν θέλεις να μάθεις για το μπαμπού». Κάποιοι από τους πολλούς μαθητές του, του έχτισαν μια καλύβα, έξω από την οποία φύτεψαν μια μπανανιά. Στα ιαπωνικά, Bashō σημαίνει μπανανιά, κι από εκεί πήρε το όνομα ου το δάσκαλος. Κάθοντας μέσα στην καλύβα του, έγραψε αυτό το ποίημα:

*απογευματινή βροχή:
το bashō μιλάει
γι'αυτήν πρώτο*

Κάποτε, ένας από τους μαθητές του, του είχε πει: «Έχω μια καταπληκτική ιδέα για ένα ποίημα! “Βγάλε τα φτερά από μια λιβελούλα, και κοίτα! Έχεις μια κόκκινη πιπεριά”». Ο δάσκαλος Bashō του απάντησε: «Όχι, αυτό δεν είναι στο πνεύμα του χαϊκού. Γράψε: “Πρόσθεσε φτερά σε μια κόκκινη πιπεριά και κοίτα! Έχεις μια λιβελούλα”». Η σκληρότητα, η βία και οι συναισθηματισμοί δεν έχουν θέση στα χαϊκού. Ο θάνατος και ο πόνος ως μέρος της φύσης έχουν, όμως η αντιμετώπιση των πλάσματος που υποφέρουν είναι συμπονετική.ⁱ

Τελικά στόχος της ποίησης χαϊκού είναι η δημιουργία του αποστάγματος ενός «εδώ και τώρα» μέσα στα πλαίσια και στους περιορισμούς του μέτρου – οι δεκαεπτά συλλαβές είναι τα όρια του κόσμου του χαϊκού, ενός κόσμου χωρίς αύριο και χτες, παρά μόνο με τώρα -- δεν είναι τυχαίο ότι τα χαϊκού κατά κανόνα γράφονται στον ενεστώτα. Στον κόσμο αυτό, ο άνθρωπος δεν είναι το κέντρο ούτε το επίκεντρο. Πρώτο ρόλο παίρνει η φύση, με τους ατελειώτους κύκλους της, τις εκφράσεις της σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Ο άνθρωπος μένει να θαυμάζει τον κόσμο του οποίου είναι μέρος, υποκλινόμενος στο μεγαλείο του όλου, και, σπουδαιότερα για το χαϊκού, στο πόση ολότητα μπορεί να χωρέσει σε δεκαεπτά συλλαβές, σε τρεις στίχους, σε μια αισθητηριακή εμπειρία, σε μια στιγμή.

Οι νοητοί κανόνες των χαϊκού δεν έχουν παραμείνει ίδιοι από την εποχή του Bashō και του Shiki, ειδικά από τότε που βρήκαν τον δρόμο τους προς την Δύση, περίπου στις αρχές του 20ου αιώνα, οπότε και γεννήθηκε η ανάγκη μετάφρασης ή μεταφοράς της πεμπτουσίας του χαϊκού σε άλλες γλώσσες. Η απόδοση και εξομοίωση του ακριβούς πολιτιστικού υποβάθρου που είναι έμφυτο σε έναν ιάπωνα ποιητή δεν είναι εύκολο να εξομοιωθεί, αν υποθέσουμε ότι κάτι τέτοιο είναι επιθυμητό. Ακόμα και η ακριβής μετάφραση ενός ιαπωνικού χαϊκού, όπως για παράδειγμα το παραπάνω του Bashō, είναι δύσκολη έως αδύνατη. Τα πάντα είναι ζωντανά, αναπόσπαστα σημεία του κειμένου: το αμφιλεγόμενο νόημα των ιδεογραμμάτων, η καλλιγραφική υπόσταση, ακόμα και η διατήρηση του μέτρου φαίνονται να χάνουν το νόημα τους σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα. Για το ποίημα του Bashō και μόνο, υπάρχουν δεκάδες μεταφράσεις.ⁱ

Εκτός των μεταφράσεων, έχει υπάρξει μεγάλη συζήτηση σχετικά με τα πώς και τα γιατί της δημιουργίας χαϊκού σε άλλες γλώσσες. Θέματα τα οποία βρίσκονται υπό διαπραγμάτευση είναι η δομή των στίχων, αν ή όχι θα πρέπει να απαγγέλλεται το ποίημα σε μια ανάσα, η μορφολογία, η ύπαρξη ή όχι kigo και άλλα πολλά τα οποία είναι τελικά κάπως χαλαρά.ⁱⁱ Στην Ιαπωνία, οι κανόνες των παραδοσιακών χαϊκού είναι ισχυροί και κάποιο ποίημα το οποίο μπορεί να παραβιάζει ακόμα και λίγους αυτόματα θεωρείται κάτι διαφορετικό. Πάντως, ακόμα και εκεί έχει υπάρξει αυτή η αναζήτηση των ορίων και η προσπάθεια υπέρβασης τους. Για το υπόλοιπο του κόσμου, η θεματολογία και η παροντικότητα δεν είναι σημαντικοί παράγοντες, με αποτέλεσμα σε μερικές περιπτώσεις το χαϊκού να είναι επίδειξη λεκτικών ικανοτήτων, οξύνοιας ή και πρόζας σε σφηνάκια, με θεματολογία εμπνευσμένη από τα μαθηματικά μέχρι την κατανάλωση μύρας (και όλα τα ενδιάμεσα). Ο μόνος κανόνας φαίνεται να είναι οι 17 συλλαβές. Αν αυτές οι περιπτώσεις μπορούν να θεωρηθούν χαϊκού ή αν είναι διαστρέβλωση του είδους είναι, φυσικά, θέμα ορισμού.

Στην περίπτωση των χαϊκού στα ελληνικά, τα πράγματα φαίνονται μέχρι τώρα ακόμα πιο χαλαρά, ειδικά στην δομή και την θεματολογία. Από τα πρώτα χαϊκού στα ελληνικά είναι το παρακάτω του Γ. Σταυρόπουλου:

*μαύρο χελιδόνη
σε παλιό πατάρι
φτεροκοπάει*

Εδώ το 17-συλλαβικό μέτρο έχει καταργηθεί από την αρχή, αν και διατηρεί το *kijo*, το χελιδόνη, που παραπέμπει σε άνοιξη ή καλοκαίρι.

*Να' ναι η φωνή
πεθαμένων φίλων μας
ή φωνογράφος;*

*πού να μαζεύεις
τα χίλια κομματάκια
του κάθε ανθρώπου*

Στα παραπάνω χαϊκού του Γ. Σεφέρη, υιοθετείται μεν το μέτρο όμως αποφεύγονται η φυσιολατρική θεματολογία, την εποχιακή λέξη, εστιάζοντας περισσότερο σε πιο αφηρημένες, ίσως και μεταφυσικές έννοιες οι οποίες περιστρέφονται γύρω από τον άνθρωπο και λίγη σχέση έχουν με το «εδώ και τώρα».

*μικρή συντροφιά
ο ήχος της βροχής
στην ομπρέλα μου.*

Αυτό το χαϊκού του Γ. Βλάχου εστιάζεται στην στιγμή όμως χάνει το μέτρο και την φυσιοκεντρική διάσταση.

Γενικότερα, τα χαϊκού στην Ελλάδα περιστρέφονται γύρω από τον άνθρωπο, με μερικές μόνο εξαιρέσεις να προσπαθούν να αναπαράγουν το ιαπωνικό πρότυπο. Φαίνεται πως η έκφραση της στιγμής στον κόσμο δεν απασχολεί ιδιαίτερα τους έλληνες δημιουργούς, οι οποίοι είναι πιο κοντά σε ανθρωπιστική ή πιο μεγαλεπήβολη θεματολογία, κρατώντας μόνο το δεκαεπτασύλλαβο μέτρο σαν κοινή αναφορά (δεν είναι τυχαίο ότι το παρακάτω χαϊκού βραβεύτηκε):

*στο Ναγκασάκι
ο θάνατος γέννησε
νέες ελπίδες*

Υπάρχει πάντως μια διάθεση πάταξης των θεματικών ορίων και εξερεύνησης των δυνατοτήτων που δίνει το μικρό μέγεθος των χαϊκού για την ποιητική δημιουργία. Θα ήταν πρόπον να καταδικάσουμε τα χαϊκού που δεν χωράνε ακριβώς στα όρια, όταν πλέον αυτό το είδος τέχνης έχει ξεφύγει το ίδιο από τα στενά πρότυπα τα οποία το γέννησαν και λάμπει στην εποχή της παγκοσμιοποίησης;

Περισσότερα παραδείγματα παραδοσιακών ιαπωνικών χαϊκού σε ελεύθερη μετάφραση:

*άνοιξη:ένα
βουνό χωρίς όνομα*

μες την ομίχλη.

*καλοκαιρινά χορτάρια,
ό,τι απομένει από των
στρατιωτών τα όνειρα*

*στο φεγγαρόφωτο
ένα σκουλήκι σιωπηλά
σκάβει ένα κάστανο*

1.2. Γιατί στην Ιαπωνία; Χαϊκού, Σίντο και Ζεν

Η Ιαπωνία φαίνεται σαν να ήταν φτιαγμένη, κατά κάποιον τρόπο, για να γεννήσει το χαϊκού, όπως και, αντίστροφα, το χαϊκού δεν θα μπορούσε να έχει δημιουργηθεί πουθενά αλλού παρά εκεί. Η Χώρα του Ανατέλλοντος Ηλίου έχει ένα πραγματικά πλούσιο πολιτιστικό παρελθόν με στοιχεία τα οποία δεν μοιράζεται με άλλες χώρες όπως η Κίνα ή η Κορέα. Οι φαινομενικά μικρές πολιτισμικές διαφορές μεταξύ τους είναι πολύ δύσκολο να ανιχνευτούν από έναν Δυτικό παρατηρητή ο οποίος είναι συνηθισμένος στην σύγχυση Κινεζικής και Ιαπωνικής κουλτούρας, θύμα ενός άλλου οριενταλισμού.

Αλλά και η ίδια η Ιαπωνία φαίνεται να είναι πολύ περισσότερο θύμα του τελευταίου αιώνα ιστορίας της, οπότε και βρέθηκε να είναι από τις ελάχιστες μη-ευρωπαϊκές χώρες οι οποίες κατάφεραν να εκμοντερνιστούν με τέτοια επιτυχία, να περάσει όλες τις φάσεις που πέρασε η Ευρώπη τόσο γρήγορα, σαν να ήθελε να καλύψει τον χαμένο χρόνο. Η Ιαπωνία «δυτικοποιήθηκε» σχεδόν καλύτερα και από την ίδια την «Δύση»: τώρα, όσο εθνικό προϊόν της είναι οι samurai, οι geisha και τα χαϊκού, άλλο τόσο (και εμπνευσμένα από τα προηγούμενα) είναι εξαγωγέας φωτογραφικών μηχανών, ηλεκτρονικών παιχνιδιών, manga, sushi και τόσων άλλων προϊόντων, υλικών και μη, τόσο απόλυτα εναρμονισμένων με την «Δυτική» καταναλωτική νοοτροπία και προφανώς τόσο μακριά από την παράδοση της η οποία γέννησε το χαϊκού και το Ζεν. Η ίδια κοινωνία όμως είναι ο απόγονος της κοινωνίας που γέννησε το χαϊκού. Πώς γίνεται αυτό; Οι ιστορικοί και κοινωνικοί λόγοι για τους οποίους επήλθε αυτή η ριζική αλλαγή στην ιαπωνική κουλτούρα είναι πολλοί και περιστρέφονται κυρίως γύρω από το τέλος της πολιτικής απομόνωσης την οποία είχε το φεουδαρχικό κράτος μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα. Όμως το θέμα είναι εξαιρετικά περίπλοκο για να αναλυθεί εδώ -- ενδεικτικό είναι πως η Κίνα άργησε να εκμοντερνιστεί (δυτικοποιηθεί), και για μερικούς, παρά την ισχυρή της οικονομία και παραγωγή, ακόμα δεν έχει. Το ανάλογο ερώτημα θα μπορούσε να είναι αν βοήθησε η πολυεπίπεδη θρησκευτική παράδοση της Ιαπωνίας σε αυτή την παράδοξη έκβαση. Τι εννοούμε όμως λέγοντας πολυεπίπεδη θρησκευτική παράδοση;

Καταρχήν, η Ιαπωνία είναι πατρίδα μιας πολύ ιδιαίτερης αρχαίας θρησκείας αν αυτή μπορεί να ονομαστεί έτσι: του σιντοϊσμού. Είναι μια πίστη μακριά από όλα τα δόγματα τα οποία είναι γνωστά στην «Δύση», είναι μακριά ακόμα και από τις θρησκείες που γεννήθηκαν στην Κίνα και στην Ινδία. Οι απαρχές του σιντοϊσμού είναι άγνωστες (δεν βοηθάει η παντελής έλλειψη δόγματος ή κάποιας κεντρικής θρησκευτικής αρχής) όμως υπάρχει στις ιαπωνικές νήσους χιλιάδες χρόνια τώρα και γεννήθηκε σε αυτές. Είναι ο ιαπωνικός ανιμισμός. Η λατρεία της φύσης είναι ο κύριος άξονας του σιντοϊσμού, όπως και οι χιλιάδες θεότητες του πάνθεον του. Καθεμία ελέγχει μια συγκεκριμένη έκφανση της φύσης και της ζωής, στην ουσία κατοικούν μέσα της: στα βράχια, στα ποτάμια, στους λύκους, στα ψάρια, στον ουρανό, στα βατράχια, στην βροχή, στα έντομα. Όμως, όπως και στις περισσότερες θρησκείες στον κόσμο, πρώτο ρόλο παίρνει η θεότητα του ήλιου, η Amaterasu, από την οποία πιστευόταν ότι κατάγεται και η αυτοκρατορική οικογένεια – γενικότερα

στον σιντοϊσμό υπάρχει προγονολατρεία. Υπάρχουν πάρα πολλοί βωμοί διάσπαρτοι στην χώρα, όπου μπορούν, όποτε θέλουν και το νιώσουν, οι πιστοί να κάνουν αφιερώσεις με κεριά ή λουλούδια στις θεότητες των οποίων χρειάζονται την εύνοια ή στα πνεύματα των απολεσθέντων συγγενών και προγόνων.

Τον 6ο αιώνα μΧ έφτασαν στην Ιαπωνία οι διδαχές του Βούδα, ο οποίος αρχικά θεωρήθηκε από τους πιστούς του Σίντο ως ένας άλλος από τους χιλιάδες θεούς τους. Με την πάροδο των αιώνων, ο βουδισμός εξαπλώθηκε στην Ιαπωνία όπως και στην υπόλοιπη Ασία, ποτέ όμως δεν αντικατέστησε τον σιντοϊσμό, όπως έγινε για παράδειγμα στην Ευρώπη, όπου ο χριστιανισμός αντικατέστησε τον παγανισμό. Υπήρξε μια συνύπαρξη, μια αλληλοσυμπλήρωση των δύο θρησκειών. Σύντομα, δίπλα από κάθε σιντοϊστικό βωμό, χιζόταν και ένας βουδιστικός ναός, και παρά που, χίλια χρόνια αργότερα, ο βουδισμός είχε γίνει μια πιο τρόπον τινά, κεντρική θρησκεία, οι πιστοί τελικά είχαν δύο θρησκευτικά συστήματα τα οποία δεν ήταν αμοιβαίως εξαιρούμενα και από τον συγκερασμό των οποίων μπορούσαν να δημιουργήσουν μια νέα κοσμοθεωρία. Τίποτα δεν εμπόδιζε ούτε εμποδίζει ουσιαστικά τους Ιάπωνες να είναι πιστοί και των δύο θρησκειών. Είναι χαρακτηριστικό, μάλιστα, ότι στην σύγχρονη Ιαπωνία οι τελετές γέννησης πραγματοποιούνται σύμφωνα με την σιντοϊστική παράδοση ενώ οι κηδείες σύμφωνα με την βουδιστική παράδοση.

Και από τον βουδισμό μπορούμε να φτάσουμε στο Ζεν, το άλλο βασικό στοιχείο της φιλοσοφίας του χαϊκού. Ο Ζεν βουδισμός γεννήθηκε και αυτός στην Ινδία και εξαπλώθηκε σταδιακά στην Κίνα και στην Ιαπωνία, όπου τελικά εξελίχθηκε σε αυτό που γνωρίζουμε σήμερα. Στο Ζεν, η αλήθεια βρίσκεται στο κενό, στο άδειο, στο τίποτα. Μέσω του διαλογισμού, οι Ζεν βουδιστές μοναχοί προσπαθούν να διώξουν τις σκόρπιες και «ψευδείς» σκέψεις από το μυαλό τους, για να φτάσουν σε μια άλλη αντίληψη του κόσμου η οποία ενστερνίζεται την απλότητα, το πλήρες βίωμα και συνειδητοποίηση του σήμερα, την δημιουργία λογικών παραδόξων (για να βοηθήσει το ανθρώπινο μυαλό να ξεφύγει από την «παγίδα» και τα όρια της λογικής), την λιτότητα και την σιωπή ως τον δρόμο για να έρθουν πιο κοντά στις αόρατες αλήθειες του κόσμου. Το Ζεν είναι «όλα και τίποτα», «άδειο κι όμως γεμάτο».

Εκτός από το χαϊκού, έχουμε ακόμα πολλά παραδείγματα εφαρμογής του Ζεν στην ιαπωνική καθημερινότητα και κουλτούρα: Οι τελετές του τσαγιού, με πολύ συγκεκριμένες διαδικασίες σερβιρίσματος, προετοιμασίας, ακόμα και επίπλωσης ή αρχιτεκτονικής διαρρύθμισης του χώρου (Kakuzo, 1906). Οι πολεμικές τέχνες, οι οποίες μεταφέρουν την σιωπή και την λιτότητα από τον χώρο του μυαλού στον χώρο της κινησιολογίας και της μάχης. Το γκο, ένα αρχαίο παιχνίδι στρατηγικής και σκέψης το οποίο θυμίζει το σκάκι, αλλά νικητής δεν είναι αυτός που σκοτώνει, αλλά αυτός που καταφέρνει και επιζεί. Τα μαύρα και τα άσπρα «πούλια», προφανώς συμβολίζουν τις αντίθετες αλλά διστακτικά αλληλοσυμπληρούμενες δυνάμεις του Γιν και Γιανγκ.

Ωστόσο, η έννοια του Γιν και Γιανγκ ανήκει στον ταοϊσμό, την γηγενή θρησκεία της Κίνας, η οποία υπήρχε για χιλιάδες χρόνια πριν τον βουδισμό και ήταν το θεμέλιο μεγάλου μέρους της Ανατολικής φιλοσοφίας. Ο Ταοϊσμός επίσης ενστερνίζεται την απλότητα και την λιτότητα, επίσης μιλάει για μια αόρατη αλήθεια η οποία διακατέχει το σύμπαν και τα πάντα, αυτή η αλήθεια χαρακτηρίζεται από την διαρκή αλλαγή, αργή ή γρήγορη, στα πάντα, στην διαδοχή του Γιν και του Γιανγκ, η οποία δεν μπορεί να ονομαστεί, και απλώς λέγεται Τάο ή Ντάο (ο δρόμος, το μονοπάτι). Ο Ταοϊσμός επίσης απορρίπτει την λογική ως μοναδική βοήθεια στην ανεύρεση της αλήθειας. Η γνώση έχει την θέση της στην ζωή των ανθρώπων, όμως έχει όρια τα οποία μπορούν να ξεπεραστούν με την βοήθεια της διαίσθησης. Είναι η διαφορά μεταξύ του να γνωρίζεις για το Τάο και να το βιώνεις.ⁱⁱⁱ

Το Τάο και το Ζεν μοιάζουν πολύ σαν φιλοσοφίες, και γι'αυτό κάποιοι μελετητές ισχυρίζονται πως ο βουδισμός ουσιαστικά δεν συνδέεται με το Ζεν, πως το περιορίζει και το βρίσκει αντίθετο σε βασικές αρχές, καθώς ο Βουδισμός είναι μια κανονική θρησκεία με συγκεκριμένες πρακτικές, τελετουργίες και δόγμα, στοιχεία κατα βάση αντίθετα με τον ελευθεριακό χαρακτήρα του Ταοϊσμού. (Grigg, 1994). Ο Ray Grigg, στο *The Tao of Zen*, προτείνει πως, αν αφαιρέσουμε το βουδιστικό δόγμα το οποίο μέσω αιώνων διαστρέβλωσης και περίπλεξης

έγινε κομμάτι της Ζεν φιλοσοφίας, ενισχύοντας την αξία του *τίποτα* έναντι του *κάτι*, αυτό που περισσεύει είναι πανομοιότυπο με τις διδαχές του Ταοϊσμού.

Αν δεχτούμε αυτή την πρόταση, το χαϊκού είναι μια τέλεια μίξη των φιλοσοφιών του Σιντοϊσμού και του Ταοϊσμού/Ζεν, το οποίο από εδώ και στο εξής απλώς θα αναφέρουμε ως Ζεν για μεγαλύτερη ακρίβεια. Ο σιντοϊσμός συμβάλλει στην αξία των φυσιοκεντρικών θεμάτων, δημιουργώντας την υποβόσκουσα κουλτούρα χιλιετιών πως κάθε κάθε κομμάτι της φύσης είναι θεϊκό και προτρέποντας την αναζήτηση της κατά κάποιον τρόπο ιερής στιγμής στο περιβάλλον, ενώ στο Ζεν οφείλεται η φιλοσοφία της σημαντικότητας στην ύπαρξη όχι στο χτες, ούτε στο αύριο, αλλά στην συνειδητότητα του τώρα, στην αυστηρή λιτότητα, την εύρεση νοήματος *στο*, αλλά και *από το* παράδοξο και στην ανάδειξη της διαίσθησης ως σημαντικότερης από την λογική.

2. Heidegger.

Ο Martin Heidegger (Μάρτιν Χάιντεγκερ) ήταν ένας Γερμανός φιλόσοφος ο οποίος το 1927 δημοσίευσε το έργο του «Υπαρξη και Χρόνος», ένα πολύ δύσκολο σύγγραμμα για το οποίο πολλά έχουν γραφεί και από το οποίο περισσότερα έχουν εμπνεύσει. Ο Χάιντεγκερ είναι από τους σημαντικότερους φιλοσόφους του 20ου αιώνα που ασχολήθηκαν με την οντολογία (Rée, 1998). Θα ασχοληθούμε με τις απόψεις του σε τρία θέματα, τις οποίες μετά θα συγκρίνουμε με την φιλοσοφία του χαϊκού.

2.1. Dasein

Η έννοια γύρω από την οποία περιστρέφονται και βασίζονται όλες οι απόψεις του Heidegger, η θεμελιώδης έννοια του, είναι το Dasein. Για τον Heidegger, Dasein, δηλαδή *εκεί-είναι*, είναι η οντότητα αυτή, από όλες τις έμβιες και άβιες οντότητες, η οποία «διαθέτει αυτογνωσία με τέτοιο τρόπο που η ίδια της η ύπαρξη έχει σημασία» (Thomas 1996, 39), για την οποία η ύπαρξη της αποτελεί θέμα προς εξερεύνηση, διερώτηση και στοχασμό. Ουσιαστικά, το Dasein είναι αυτό το οποίο θέτει το ερώτημα του «νοήματος της ύπαρξης», εφόσον μπορεί να αντιληφθεί την έννοια της δικής του ύπαρξης. Κάθε Dasein μπορεί να διερωτηθεί αποκλειστικά για την δική του ύπαρξη σε πρωταρχικό επίπεδο και σε δεύτερο για την ύπαρξη των άλλων, αναγνωρίζοντας στα άλλα Daseins την ίδια ικανότητα, μπαίνοντας μεταφορικά στην θέση τους, αλλά εξ ορισμού περιορισμένο στην δική του ύπαρξη.

Απόσο μπορούμε να γνωρίζουμε, Daseins έχουν την δυνατότητα να είναι μόνο τα ανθρώπινα όντα, τα οποία έχουν εκδηλώσει σε αναρίθμητες εκφάνσεις του πολιτισμού τους την ανησυχία για το είναι, για το *existenz* τους. Όμως, ως έννοια, «το Dasein αποτελεί περισσότερο μια πρακτική, έναν *τρόπο* ύπαρξης, παρά ένα *είδος* ύπαρξης» (Thomas 1996, 40), υπόνοια η οποία αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο οι άνθρωποι ως άνθρωποι να είναι *μεν δυνατό* να είναι Dasein, αλλά να μην είναι *απαραίτητο* ένας άνθρωπος να είναι Dasein.

2.2. Being-in-the-world (ύπαρξη-στον-κόσμο)

Σύμφωνα με τον Heidegger, το Dasein μπορεί να υπάρξει και επομένως να ανακαλύψει την εμπειρία του στοχασμού σχετικά με την δική του ύπαρξη μόνο ως μία ύπαρξη η οποία **υπάρχει-στον-κόσμο**. Ο κόσμος αυτός δεν είναι ο γνωστός μας μοναδικός κόσμος, ούτε και το Dasein υπάρχει μέσα σε αυτόν όπως, για παράδειγμα, το νερό μέσα σε ένα ποτήρι. Ο Heidegger με την ύπαρξη-μέσα-στον-κόσμο (being-in-the-world, inderweltsein) εννοεί, την ύπαρξη του Dasein του οποίου ο κόσμος ορίζεται μέσω της *διάδρασης* με άλλες υπάρξεις: ο συσχετισμός, η παραγωγή, η αφοσίωση και η φροντίδα, η χρήση, η επίτευξη, η εκκίνηση, η συζήτηση για πράγματα και

υπάρξεις και σχετικά με αυτές... Αυτά είναι μερικά μόνο παραδείγματα διάδρασης. Η ύπαρξη-στον-κόσμο, επομένως, δεν αναφέρεται στις υπάρξεις αυτές καθαυτές ή στον κόσμο (στον κόσμο συσχετίσεων *ποιανού Dasein* θα αναφερόταν;) αλλά στην σχέση τους με το Dasein. Η λέξη που χρησιμοποιεί ο Heidegger για να περιγράψει αυτή την σχέση είναι η *Sorge*, care: η ανησυχία, το ενδιαφέρον, η φροντίδα η οποία δείχνει το Dasein για όσα εμπεριέχονται στον κόσμο του και με τα οποία διαδρά. (Thomas, 1996, 40).

Λαμβάνοντας αυτά υπόψη, η εμπειρία του της *ύπαρξης-στον-κόσμο*, η εμπειρία του Dasein, η *Sorge* του καθώς έρχεται σε επαφή με άλλες υπάρξεις του κόσμου του μπορεί να χωριστεί σε δύο αντιμετώπισεις.

Στην πρώτη, το Dasein βιώνει τις υλικές υπάρξεις ως χρήσεις και μέσα για κάποιον σκοπό – ένα κλασικό παράδειγμα είναι το σφυρί, το οποίο δεν είναι το σχήμα του σφυριού αλλά το μέσο για να καρφωθεί κάτι. Η σχέση του μαζί τους έχει απαραίτητα αυτόν τον χαρακτήρα οικειότητας και χρήσης χωρίς σκέψη: *καθημερινότητας*, όπως ανέφερε ο Heidegger. Αυτές είναι οι **zuhanden** υπάρξεις, **ready-at-hand**, *έτοιμες-προς-χρήση*.

Από την άλλη είναι οι **vorhanden** υπάρξεις, **present-to-hand**, *πρό-χειρες*. Αυτές τις υπάρξεις το Dasein τις εξετάζει «αντικειμενικά», ως εξωτερικός παρατηρητής ή επιστήμονας, και δεν τις έχει συνδέσει με καμία χρήση: η σχέση του μαζί τους είναι «επιφανειακή» και στερείται βαθύτερου νοήματος. Επίσης μπορεί να αναφέρεται στον επιστημονικό τρόπο παρατήρησης, ο οποίος προσπαθεί να είναι αντικειμενικός, είναι αναλυτικός και ποσοτικός αλλά μακριά από την «πραγματική φύση» του αντικειμένου.

Ο Heidegger διακρίνει αξιολογικά τις *έτοιμες-προς-χρήση* υπάρξεις από τις *πρόχειρες*. Υποστηρίζει πως ο μόνος πραγματικός τρόπος επαφής του Dasein με τις άλλες υπάρξεις είναι όταν αυτές είναι *έτοιμες-προς-χρήση*. Όταν οι υπάρξεις είναι απλά πρόχειρες, το Dasein απλά τις «κοιτάζει με απάθεια». (Gomper, 2000). Όταν το σφυρί σπάσει, και δεν είναι πλέον *έτοιμο-προς-χρήση*, **απλά υπάρχει**, όπως θα λέγαμε, μόνο τότε κάνει την υλική του παρουσία αισθητή ξανά. Είναι *πρόχειρο* αλλά «άχρηστο». Ένα άλλο, πιο «σύγχρονο» παράδειγμα σχετικά με την διαφοροποίηση έρχεται από τον Matt Webb:

«Βρίσκω πως όταν παίρνω στα χέρια μου το λαστιχένιο πρωτότυπο μοντέλο ενός κινητού, η υφή με παραξενεύει κάπως και ξαφνικά συνειδητοποιώ το φυσικό αντικείμενο που βρίσκεται στο χέρι μου. Αντί το κινητό να είναι ένας σχεδόν αόρατος αγωγός για την ροή της επικοινωνίας, κάτι μέσα από το οποίο μιλάω και ακούω, ξαφνικά έχω συναίσθηση του ότι είναι μια συσκευή στο χέρι μου. Φυσικά, αυτό συμβαίνει μόνο προσωρινά. Όποτε αποκτώ ένα καινούργιο, άγνωστο κινητό, ξεκινώ να μιλάω μέσα από το κινητό μόνο όταν πια το μάθω. [...] Όταν κάτι είναι έτοιμο-προς-χρήση, η φυσική υπόσταση του αντικειμένου δρα παρασκηνακά. Ο Paul Dourish δίνει το παράδειγμα του ποντικού του υπολογιστή: “Νιώθεις πως χειρίζεσαι εσύ, άμεσα τα μενού, τα εικονίδια κτλ, όχι σαν να ζητάς από το ποντίκι να το κάνει για σένα”. Στην περίπτωση του *πρόχειρου*, το ποντίκι γίνεται ένα αντικείμενο μελέτης από μόνο του. Αντί να είναι κάτι το οποίο σε εξοπλίζει για έναν συγκεκριμένο σκοπό, ξαφνικά έχεις πέσει πάνω σε ένα στοιχείο της φύσης του το οποίο σε κάνει να εστιάζεις πάνω του ως οντότητα.»^{iv}

Ο Heidegger υποστηρίζει πως μόνο όταν η σχέση Dasein και αντικειμένων είναι έτοιμη-προς-χρήση, αναδεικνύεται η ουσία, η πραγματικότητα του αντικειμένου. Απλά κοιτάζοντας ή αναλύοντας το ποντίκι ή το σφυρί, ποτέ κανείς δεν θα καταλάβει τι κάνει, ποια είναι η ουσία του.

Όσο λιγότερο απλά κοιτάζουμε το «σφυροειδές» αντικείμενο, και όσο περισσότερο το κρατάμε και το χρησιμοποιούμε, τόσο πιο βασική και πρωτογενής γίνεται η σχέση μας μαζί του, και τόσο περισσότερο αποκαλύπτεται το τι πραγματικά είναι – ένα μέσο. (Thomas [quote Heidegger] 1996, 68).

2.3. Χρόνος, Θάνατος, Τίποτα και Angst

Σημαντική είναι για τον Heidegger και η έννοια του τίποτα. Τι είναι το τίποτα; Αυτή είναι μια ερώτηση η οποία για τον Heidegger είναι παράλογη. Ο μόνος ουσιαστικός τρόπος να κατανοήσουμε το τίποτα είναι μέσω της λογικής άρνησης όλης της ύπαρξης. Δηλαδή, το τίποτα είναι το αντίθετο του σύμπαντος (δεν μπορεί να υπάρξει *λίγο* τίποτα). Επειδή το Dasein μπορεί μεν να φανταστεί όμως δεν μπορεί να κατανοήσει ούτε να έχει εμπειρικά ολοκληρωμένη εικόνα του σύμπαντος – κάθε άλλο! -- λογικά δεν μπορεί να συνειδητοποιήσει το τίποτα. Ο Heidegger διαφωνεί: λέει πως όταν το Dasein δεν βρίσκει νόημα στην ύπαρξη, όταν ουσιαστικά βαριέται και αντιμετωπίζει τον κόσμο με απάθεια, ισοπεδώνει ουσιαστικά τον κόσμο, αφού δεν υπάρχει πλέον διαφοροποίηση νοημάτων σε αυτόν, δεν υπάρχουν σημαντικά και ασήμαντα ή ενδιαφέροντα και αδιάφορα – για την δημιουργία αυτών των αντιθέσεων είναι απαραίτητη η ύπαρξη και των δύο άκρων – όλα είναι ένα: το Dasein έχει εμπειρία της ενιαίας ύπαρξης. (Gorner, 2000)

Όμως για το Dasein, θάνατος και τίποτα είναι άμεσα συνυφασμένα. Η τελική συνειδητοποίηση της περατότητας της ιδιότητας του ως Dasein το οδηγεί στο Angst, στο *άγχος* από μια αδιόρατη και αόριστη απειλή, το *άγχος* ότι η ύπαρξη του όντως έχει τα όρια της. Είναι το *άγχος* για το *τίποτα*, το *άγχος* για τον θάνατο, το *άγχος* για τον περατό χρόνο και πώς καλύτερα να τον εκμεταλλευτεί.

Εδώ έρχεται η έννοια του χρόνου και πως την περιέγραψε ο Heidegger στο έργο του. Καταρχήν, ας εξετάσουμε τα δύο είδη φιλοσοφιών του χρόνου. Στο πρώτο, αλλιώς και “A-Time”, έχουμε την θεωρία πως υπάρχει μόνο το παρόν: το παρελθόν και το μέλλον είναι δημιουργήματα της φαντασίας του ανθρώπου (Dasein), το μεν παρόν δημιουργώντας μια προσωπική ιστορία και το μέλλον δημιουργώντας προσδοκίες και ελπίδες για το όχι-τόρα-ακόμα. Σε αυτή την θεωρία, δεν υπάρχει ένας σταθερός, παγκόσμιος χρόνος, αλλά εξαρτάται από το σημείο αναφοράς.

Στο δεύτερο είδος, αλλιώς “B-Time”, ο χρόνος αποτελείται από άπειρα τώρα σε σειρά, τα οποία έχουν ξεκάθαρες και αμετάβλητες σχέσεις μεταξύ τους. Δηλαδή, ένα σημείο στον χρόνο είναι ξεκάθαρα και χαρακτηριστικά πριν από κάποιο και μετά από ένα άλλο (Urry, 2000).

Ο Heidegger απέρριψε τον B-Time, λέγοντας ότι ο χρόνος καθορίζεται από κάθε Dasein ξεχωριστά και δεν υπάρχει ένας γενικός, παγκόσμιος χρόνος. Έρχεται σε περισσότερη συμφωνία με τον A-Time, με κεντρικό σημείο αναφοράς κάθε Dasein, το οποίο *καθορίζει* ο χρόνος. Η αρχή του και το τέλος του είναι οι θεμελιώδεις στιγμές της ύπαρξης του, ο κοινός τόπος όλων ανεξαιρέτως των Dasein. Κάθε παρόν, λοιπόν, εμπεριέχει και το παρελθόν, ως τις συνθήκες που διαμόρφωσαν την παρούσα στιγμή, την ιστορία του Dasein. Όμως το παρόν εμπεριέχει και προσδοκίες για το μέλλον, τι περιμένει το Dasein ότι θα είναι το τώρα του που ακόμα δεν έχει έρθει. Ο θάνατος, όμως, το τελευταίο τώρα του Dasein, είναι για τον Heidegger ίσως το πιο σημαντικό γεγονός στην ζωή, και το μόνο αναπόφευκτο. Προτρέπει τα Daseins να είναι σε θέση να μπορούν να χρησιμοποιήσουν το αναπόφευκτο Angst το οποίο, όπως είπαμε, έρχεται από την συνειδητοποίηση της περατότητας τους, ώστε να μπορούν να ελέγχουν το παρόν τους ώστε το επιθυμητό μέλλον τους να είναι πιο εύκολα πραγματοποιήσιμο.

3. Χαϊκού και Heidegger

3.1 Χαϊκού, Χρόνος, Τίποτα, Angst και Θάνατος

Ας ξεκινήσουμε την αναζήτηση μας ανάποδα, με την τελευταία εξέταση της φιλοσοφίας του Heidegger.

Ο χρόνος των χαϊκού είναι περίεργος. Υπήρξε κανόνας των παραδοσιακών χαϊκού να γράφονται στον ενεστώτα και να αναφέρονται πάντα στο παρόν. Από αυτό κανείς θα μπορούσε να υποθέσει ότι τα χαϊκού είναι άνευ χρόνου ή *timeless*. Δεν είναι ακριβώς έτσι, αφού απαραίτητο συστατικό του χαϊκού είναι το *kigo*, η λέξη η οποία καταδεικνύει την εποχή την οποία διαδραματίζεται. Μερικές φορές μπορεί να υπάρχουν και άλλα στοιχεία που να μαρτυρούν αν το χαϊκού περιγράφει ένα νυχτερινό ή πρωινό *εδώ-και-τόρα*. Αυτά τα χρονικά στοιχεία ουσιαστικά κάνουν το χαϊκού ημι-περιοδικό: μπορεί να αναφέρεται σε οποιοδήποτε ανοιξιάτικο απόγευμα, βροχερό καλοκαιριάτικο ξημέρωμα ή χειμωνιάτικο χιονισμένο δείλι. Ταυτόχρονα αναφέρεται όμως και σε μία χρονική συγκυρία (εξού και το *ημι-περιοδικό*): αυτή που εμπεριείχε το απόσταγμα της στιγμής που γέννησε το εν λόγω χαϊκού.

Στο Zen, είναι «όλα και τίποτα», όμως το τίποτα είναι ο στόχος. Το τίποτα είναι η αλήθεια. Ο κόσμος είναι μια ατελής απομίμηση της αλήθειας, της τελειότητας η οποία βρίσκεται στο κενό, μια αλήθεια η οποία ακριβώς δεν μπορεί να ονομαστεί ή να περιγραφεί, ένας συνδυασμός Heidegger και του άπειρου του Τάο. Το χαϊκού αντλεί ενέργεια από το τίποτα, όμως ισορροπώντας μεταξύ νοήματος, διαίσθησης, του *είναι* σε ελάχιστο δυνατό βαθμό το οποίο από την ύπαρξη που τείνει σε ανυπαρξία, ξεκλειδώνει πολλά περισσότερα απ'όσα φαίνεται μπορεί να χωρέσει. Το Dasein που έχει νιώσει το Angst και έχει επαναθεωρήσει την ύπαρξη του, ή θα έχει νιώσει την διαφορά μεταξύ ενός κόσμου με νόηματα και ενός κόσμου επίπεδου (η διαφορά θα μπορούσε να αναχθεί και σε έναν κόσμο συσχετίσεων *πρόσχερων* και *έτοιμων-προς-χρήση* υπάρξεων με το Dasein, αλλά ίσως μια τέτοια σύγκριση να είναι επιφανειακή), μπορεί να δει πως στα χαϊκού, από την σειρά λέξεων δίχως νόημα βγαίνει ένα βαθύτερο, υπεργλωσσικό (υπερκειμενικό;), διαυπαρξιακό απόσταγμα του τώρα...

Αντίστροφα, ο ποιητής του χαϊκού δεν ενδιαφέρεται για τον θάνατο του, ούτε ο θάνατος εκφράζεται ως κάποιο τραγικό τέλος. Ο θάνατος στα χαϊκού απλά υπάρχει όπως ο «θάνατος» του χειμώνα ανοίγει τον δρόμο για την άνοιξη, ή όπως τα καλοκαιρινά χορτάρια προήλθαν από τα όνειρα των στρατιωτών. Δεν υπάρχει ένα επιθυμητό μέλλον στον κόσμο του χαϊκού: το μέλλον δεν το απασχολεί.

3.2. Χαϊκού και Ύπαρξη-στον-κόσμο.

Σε ποια από αυτές τις δύο κατηγορίες, αλήθεια, ανήκει ο συσχετισμός που δημιουργεί το Dasein όταν αντιλαμβάνεται υπάρξεις για τις οποίες θα γράψει haiku; Τα haiku φέρονται σαν να υπογραμμίζουν την ορθότητα των συλλογισμών του Heidegger, αντιστρέφοντας όμως τους συσχετισμούς. Οι *zuhanden* υπάρξεις σε ένα haiku, οι *έτοιμες-προς-χρήση*, φαίνεται να χάνουν την λειτουργικότητα και την καθημερινή τους χρηστικότητα κάτω από το αποσταγματικό βλέμμα του ποιητή, αναλύονται στις αντικειμενικές τους ιδιότητες: το καθαρό, φυσικό *σχήμα* ενός σφυριού μπορεί να αποτελέσει το θέμα ενός χαϊκού, η αισθητηριακή παρατήρηση και επαναπροσδιορισμός μίας ύπαρξης, μιας ιδέας ή ενός συνόλου ιδεών και υπάρξεων η οποία έχει χάσει κάθε φυσική υπόσταση επιδιώκεται από τον ποιητή και την παράδοση των χαϊκού. Αντίστροφα, υπάρξεις *πρόχειρες*, οι οποίες δεν έχουν κάποια καθημερινή λειτουργικότητα και άρα για ένα τυχαίο Dasein δεν μπορούν να είναι *έτοιμες-προς-χρήση*, δηλαδή απλά υπάρχουν, αποκτούν μια χρήση: **γίνονται τα θέματα ενός χαϊκού**, γίνονται τμήματα της απόσταξης του χρόνου, αποδείξεις ότι το Dasein

δικαίως διερωτάται για την ύπαρξη του γιατί αυτή είναι σημαντική και όμορφη.

Τα πάντα τα οποία απλά το Dasein παρατηρεί, χωρίς να έχει άλλους ενεργούς και εμπειρικούς συσχετισμούς μαζί του, μια σχέση την οποία ο Heidegger θεωρεί υποδεέστερη μπορεί, μέσω των χαϊκού, να γίνουν σημαντικά, τα πάντα μπορούν να σταματήσουν απλά να υπάρχουν γίνοντας μέρη ενός λειτουργικού, εμπειρικού συσχετισμού με τα Dasein. Αυτή η λειτουργικότητα δεν είναι κάποια «πρακτική» χρήση αντίστοιχη με το χτύπημα του σφυριού για το κάρφωμα της πρόκαας, είναι η παρατήρηση του φύλλου που χορεύει στον φθινοπωρινό άνεμο για την έκφραση, για την ποίηση. Η «αντικειμενική παρατήρηση» μιας ύπαρξης σταματάει να είναι αντικειμενική, γιατί ένα χαϊκού γράφτηκε γιαυτήν, εμπνεύστηκε από αυτήν, το Dasein-ποιητής ποτέ δεν θα δει την ίδια ύπαρξη ξανά σαν αυτή απλά να υπάρχει, γιατί η σχέση άλλαξε, το Dasein το έκανε *έτοιμο-προς-χρήση*: η χρήση της είναι η ίδια η απόδειξη της σημαντικότητας του είναι του Dasein.

3.3. Haiku και Dasein

Το haiku φαίνεται να είναι μια όψη του πολιτισμού του Dasein η οποία δεν έχει προσπαθήσει να δώσει *απάντηση* στο ερώτημα της ύπαρξης, αλλά, κατά κάποιον τρόπο, είναι σαν να θέλει να τονίσει το γιατί η ύπαρξη (αλλά και η ερμηνεία της) είναι σημαντική και αξιόλογη. Έχουν υπάρξει μακροσκελείς και φλύαρες ποιητικές οι οποίες προσπαθούν με έναν υπερβολικό, πληθωριστικό και εξαντλητικό τρόπο να εξηγήσουν το νόημα της ύπαρξης, την σημαντικότητα ή την ομορφιά της. Τα χαϊκού, με την απλότητα και την τελειότητα της οικονομίας τους, είναι ένα βήμα πιο κοντά στο να αναπαραστήσουν, αν όχι το απόσταγμα της ύπαρξης ή γιατί η διερώτηση σχετικά με αυτή είναι σημαντική, την ίδια την ύπαρξη και πώς την βιώνει το Dasein. Εδώ ίσως έγκειται η διαφορά που αναφέρεται στον Ταοϊσμό, του να ξέρεις κάτι και να το βιώνεις. Είναι διαφορετικό η ύπαρξη απλά να κατανοείται, και διαφορετικό απλά να βιώνεται. Μακρύτερα από το λογικό και κοντύτερα στο διαισθητικό, πιο κοντά στην εμπειρία της ύπαρξης απ'ότι στην εξήγησή της.

Άλλωστε, κάθε μορφή τέχνης είναι μια προσπάθεια επικοινωνίας, και κάθε μορφή επικοινωνίας είναι προσπάθεια ένα μυαλό, ένα Dasein, να επικοινωνήσει με ένα άλλο Dasein. Αν οι άνθρωποι μπορούσαν να δώσουν σε άλλους ανθρώπους να καταλάβουν ακριβώς τι νιώθουν ή τι σκέφτονται, πολλά από τα προβλήματα του κόσμου δεν θα υπήρχαν. Στην ίδια την τέχνη αυτό υπάρχει ως πρόβλημα, η συχνή αδυναμία σωστής επικοινωνίας καλλιτέχνη και κοινού, όταν το κοινό «δεν παίρνει το μήνυμα». (McCloud, 1992). Τα χαϊκού φαίνονται απλά να παρακάμπτουν αυτό το διαρκές πρόβλημα επικοινωνίας, αναπαριστώντας το «ζουμί» της εμπειρίας (ή θα μπορούσαμε να πούμε, αναπαριστώντας την εντύπωση της εμπειρίας), προσκαλώντας όλα τα Dasein να σχηματίσουν σε επόμενο επίπεδο ελεύθερα την δική τους εμπειρία διαβάζοντας, απολαμβάνοντας και ερμηνεύοντας, χωρίς πρέπει, το ποίημα.

Αξίζει όμως να εξετάσουμε το ενδεχόμενο το χαινεγκεριανό Dasein να μην μπορεί καν να ισχύσει στην περίπτωση των δημιουργών των χαϊκού. Όπως δείξαμε, υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στο χαϊκού, ή αλλιώς, στην επιτομή της ιαπωνικής Zen φιλοσοφίας, και στον Heidegger, τυπικό δείγμα δυτικής οντολογικής φιλοσοφίας... Τι είναι το Dasein; Η ύπαρξη η οποία ανησυχεί για την ύπαρξη της και την αναπόφευκτη ανυπαρξία της. Πόσο μακριά από αυτό μπορεί να είναι οι ποιητές των χαϊκού, οι οποίοι όχι μόνο δεν φαίνεται να ανησυχούν για την ανυπαρξία τους, μαγευόμενοι από τα μεθυστικά αποστάγματα του τώρα, για τα οποία αξίζει να απομακρυνθούν για λίγο από το *τίποτα*, δεν φαίνεται να τους απασχολεί ούτε η ίδια τους η ύπαρξη έτσι όπως θα την αντιλαμβάνονταν ένα Dasein του οποίου ο κόσμος είναι κατά κύριο λόγο δυτικής κουλτούρας. Οι αξίες αντιστρέφονται, το τίποτα γίνεται τα πάντα και το παν δεν αξίζει τίποτα, οι άνθρωποι ναι μεν ενδιαφέρονται για την ύπαρξη τους αλλά δεν τους απασχολεί η απάντηση γιατί φαίνεται να θέτουν διαφορετική ερώτηση από αυτή την οποία καταλογίζει ο Heidegger στα Dasein. Δεν υπάρχει Angst παρά μόνο κομψή αποδοχή, ο θάνατος δεν είναι *το τέλος* αλλά άλλη μια αρχή ή πιθανόν στιγμή...

Ίσως το Dasein να αναφέρεται, τελικά, όχι στον σκεπτόμενο, συνειδητοποιήμενο και με υπαρξιακές ανησυχίες άνθρωπο, αλλά στον «δυτικό», ο οποίος λόγω του σύνολου της κουλτούρας του έχει τις ιδέες που έχει για τον τελικό θάνατο, το παράλογο του τίποτα, ή την σημαντικότητα της ατομικότητας. Ακόμα και η χρήση των καθημερινών, *έτοιμων-προς-χρήση* αντικειμένων ως τέτοιων, η αποθέωση της σχέσης του Dasein με τον κόσμο του, δεν είναι παγκοσμίως θεμιτή – για μερικές μη-ευρωπαϊκές κουλτούρες, συμπεριλαμβανομένων των ασιατικών, η *συνήθεια* σε οτιδήποτε και η αδυναμία του ανθρώπου να δει τον κόσμο με το μάτι (αλλά και με το αυτί, την μύτη, τα δάχτυλα, την δημιουργικότητα) του ποιητή χαϊκού, δηλαδή αισθητηριακά και φυσικά, θα ήταν μια πραγματική αποτυχία και απογοήτευση. Ο δρόμος μακριά από την φώτιση...

4. Συμπεράσματα

Ξεκίνησα να κάνω μια περιγραφή του χαϊκού, τι σημαίνει, πώς και γιατί ξεκίνησε, το φιλοσοφικό υπόβαθρο που γέννησε και έθρεψε αυτό το είδος ιαπωνικής ποίησης. Έπειτα, ανέφερα μερικές πτυχές της χαϊντεγκεριανής φιλοσοφίας, με σκοπό να ψάξω τυχόν σημεία τομής. Εκτός από μερικές ενδιαφέρουσες αντιθέσεις, όπως στην περίπτωση του υλικού περιβάλλοντος και της έννοιας του τίποτα, ανακάλυψα πως, ενώ ουσιαστικά, Τάο/Ζεν και Heidegger μιλάνε για τα ίδια προβλήματα – χρόνο, το μέλλον του σκεπτόμενου ανθρώπου και κατά πόσο είναι στα χέρια του, την σχέση του με τον περιβάλλον κόσμο – ο τρόπος αντιμετώπισης είναι τόσο ριζικά διαφορετικός που απαιτεί ανάλυση σε Παραδειγματικό επίπεδο.

Αν, σύμφωνα με τους ορισμούς του Heidegger, ο τρόπος ζωής και η κοσμοαντίληψη των παλαιών πολιτισμών της Άπω Ανατολής δεν τους επιτρέπει να μπορούν να ονομαστούν Dasein, καθώς για τον Heidegger το Dasein έχει πολύ συγκεκριμένες – δυτικές, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε – προσδοκίες από τον χώρο και τον χρόνο, ίσως να χρειάζεται ένα θεωρητικό άνοιγμα στην Ανατολή από τους ακαδημαϊκούς της Δύσης. Συχνά άλλωστε ακούμε σε πολλές κοινωνιολογικές, ανθρωπολογικές, ιστορικές και φιλοσοφικές θεωρίες το εξής κλασικό: Ό,τι συζητούμε ισχύει μόνο για την Δύση. Μέχρι τότε όμως η Δύση, που ακόμα θεωρεί τον εαυτό της σπουδαίο λόγω της τεχνοκρατίας της, θα εξακολουθεί να φέρεται αλαζονικά και να κοιτάζει αφ' υψηλού τον υπόλοιπο κόσμο μέσα από τα κιάλια του θετικισμού; Ακόμα και σε αυτό τον βαθμό έχει υπάρξει πρόοδος: ερευνητές όπως ο Fritjof Capra με το βιβλίο του “Τάο και Φυσική” έχουν βάλει τα θεμέλια για την γεφύρωση της επιστημονικής μεθόδου και της κβαντικής φυσικής με το Τάο και τον Ινδουισμό. Πιστεύω πως το μέλλον και των δύο γνωστικών πεδίων βρίσκεται στην μεταξύ τους συνεργασία (Capra, 1982). Ίσως τότε να καταφέρουν και οι δυτικοί να κατανοήσουν και να αναπαράγουν το πραγματικό πνεύμα του χαϊκού, όπως ο δάσκαλος Bashō .

~

Βιβλιογραφία

Capra, F. (1982), *To Tao και η Φυσική*. Εκδόσεις Ωρόρα

Gorner, P. (ed.) (2000) *Twentieth Century German Philosophy*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Grigg, R. (1994) *The Tao of Zen*, Alva Press

Kakuzo, O. (1906) *The Book of Tea*, Dreamsmyth (έκδοση εκτός ορίων πνευματικής ιδιοκτησίας)

McCloud, S. (1992) *Understanding Comics*, Harper Perennial

Rée, J. (1998) *Heidegger*, Phoenix

Thomas, J. (1996) *Time, Culture and Identity: An Intepretive Archaeology*. London: Routledge. (θα το δούμε)

Urry, J. (2000) *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the 21st century*. Routledge, 105-130.

- ¹ <http://www.haiku.INSOUTHSEA.CO.UK/primary.htm>
- i <http://www.bopsecrets.org/gateway/passages/Bashō-frog.htm>
- ii http://www.ahapoetry.com/h_t_rules_come.html
- iii http://www.taoism.net/articles/what_tao.htm
- iv <http://berglondon.com/blog/2006/01/16/ready-at-hand-and-present-at-hand/>

Όλοι οι σύνδεσμοι λειτουργούσαν μέχρι τις 7/02/2011